

6. *Игнатъева О.* Взгляды анархистов на проблемы экономического переустройства общества после октябрьской революции / О. Игнатъева // www.makhno.ru.

7. *Махно Н.* Воспоминания : в 3 кн. / Н. Махно. – К., 1991. – Кн. 2: Под ударами контрреволюции (апрель-июнь 1918 г.).

8. Н. Махно и махновское движение (Из истории повстанческого движения в Екатеринославской губернии (Сб. докум.) / сост. Г. Борисов. – Д., 1993.

9. *Тупиця О.* Катеринослав у часи махновщини: «вільне місто» чи арена громадянської війни / О. Тупиця // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Вип. 3. – Д., 2005. – С. 54–59.

10. *Шубин В.* Анархистский социальный эксперимент. Украина и Испания 1917–1939 / В. Шубин // www.makhno.ru

11. *Чоп В.* Проблема місцевого самоврядування в ідеології та практиці махновського руху (1917–1921 рр.) / В. Чоп // Наук. праці істор. фак-ту ЗДУ. Вип. VIII. – Запоріжжя, 1999. – С. 39–46.

12. *Чоп В.* Вільний Бердянськ / В. Чоп, І. Лиман. – Запоріжжя, 2007.

Надійшла до редколегії 24.11.09

УДК 94(477. 63) «1920/1941»

В. І. Суховий

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗАХОДИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ПО БОРОТБІ З ПРОСТИТУЦІЄЮ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ- ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ У МІЖВОЄННІ РОКИ

Розглянуто деякі проблеми, пов'язані з розповсюдженням проституції на території сучасної Дніпропетровщини й боротьбу з нею органами радянської влади у 1920–1940 рр.

Ключові слова: проституція, місцева влада, Катеринославщина, НЕП.

Рассматриваются некоторые проблемы, связанные с распространением проституции на территории нынешней Днепропетровщины и борьба с ней органами советской власти в 1920–1940 гг.

Ключевые слова: проституция, местная власть, Екатеринославщина, НЭП.

This article deals with some problems of spreading prostitution on the territory of Dnipropetrovsk region and some measures on fighting it by the Soviet authorities in 1920-1941.

Key words: prostitution, local authorities, NEP.

© Суховий В. І., 2009

Ця розвідка присвячена професії, яку вважають найдавнішою, і яка пліч-о-пліч простує з людиною протягом всієї її історії. Ця тематика, хоч, на мою думку, є дуже цікавою, але почала потрапляти у поле зору дослідників десь із розпадом СРСР. Під час радянської доби вона була табуованою, як і деякі інші теми. А з розпадом СРСР поступово почала привертати увагу деяких дослідників. Сюжети післяреволюційної проституції досліджувалися, в основному, соціологами. Останнім часом й історики почали звертати увагу на неї у своїх дослідженнях. Нашим об'єктом дослідження стала боротьба з проституцією на післяреволюційній Катеринославщині, яка з перейменуванням міста у 1926 рр. стала Дніпропетровщиною.

Ця розвідка базується на джерелах з державного архіву Дніпропетровської області (далі ДАДО), що охоплюють період початку 1920-х рр. Тобто стосуються часу впровадження НЕПу. Інша їхня частина датувалась 1941 р. Як бачимо, вони не охоплюють рівномірно окреслений проміжок часу. А тому треба зауважити, що зроблені висновки не є вичерпними.

Як відомо, проституції не бракувало у всі часи. Те саме можна сказати і про досліджуваний період. Про масовість цього явища важко судити з наявних у нас джерел, але можна відзначити цікаву тенденцію: документи, в яких є свідчення про проституцію, стосуються періоду НЕПу і передвоєнних років, але не знайшлося жодного документу років революції, що непрямо свідчить, здавалось би, про зменшення проституції під час революції. І хоча такі дослідники, як А. Малахов, який у статті «Три века российской проституции», стверджують, що під час революції проституція почала зникати, й приводять такі причини, як скасування церковного шлюбу, впровадження «красных» весіль, полегшення процедури розлучення, тобто поширення практики вільного кохання, що склало серйозну конкуренцію проституції. Скасування грошей за часів політики воєнного комунізму, зменшення чоловічого населення під час громадянської війни також вплинули на скорочення цього явища [7]. Це підтверджують й самі документи як, наприклад, «приказ по милиции и уголовному розыску УССР от 5 ноября 1923 г. № 147» де говориться, що «после Октябрьской Революции, изменившим коренным образом экономический уклад, массовая проституция стала исчезать...»[1].

Але щодо висновків А. Малахова, що, на нашу думку, ці твердження видаються не зовсім правильними. Тим більше, що він описує проституцію у російському контексті. А в Україні була дещо інша ситуація. Та й документи, що підтверджують висновки дослідників, написані у руслі радянської кон'юнктури, де стверджується, що під час революції проституція стала зникати через «резкое понижение спроса в силу экономического и политического террора, примененного против буржуазии» [1]. Тобто тут чітко відчувається пропагандистський підтекст і, на наш погляд, довіряти такій інформації не можна.

Збільшення кількості документів про проституцію під час НЕПу свідчить не про відсутність проституції під час революції, а про звернення уваги радянської влади до цієї проблеми на початку 1920-х рр. Бо під час революції явища проституції майже не фіксували в джерелах, оскільки відбувалася постійна зміна влад, і викликаний нею і війною безлад не дозволяв цього зробити. Тим більше, що це було в ті часи не головною проблемою більшовиків, набагато важливішим було утримати свою владу взагалі. А на початку 1920-х рр. більшовики остаточно перемогли всіх своїх ворогів і закріпилися по всій країні. Тому, нарешті, остаточно утверджена радянська влада може звернути свою увагу на гострі внутрішні проблеми в країні, зокрема на проституцію.

Під час НЕПу проституція набула масового характеру, що відзначається в джерелах. Наприклад, у вищевказаному «приказе по милиции и уголовному розыску УССР от 5 ноября 1923 г. № 147» говориться, що «новая экономическая политика вызвала вновь усиление проституции, из разных мест Республики приходят сведения о возрождении всех видов профессиональной проституции, тайных притонов, сводничества» [1]. Чи, наприклад, у наказі № 219 «для неуклонного исполнения по милиции и уголовному розыску Екатеринославской губернии» за 1923 р., де повідомляється, що за «последнее время замечается усиление проституции, особенно в крупных городах» [2]. Або ж, наприклад, у постанові сільради села Чаплі Мануїловського (Карло-Марксіівського) району Катеринославської губернії за 1924 р., з якої видно, що проституція була поширена не тільки у містах, а навіть у селах! [3].

Зростання проституції більшовики пояснювали «вiдродженням буржуазії й розквітом спекуляції», які викликають попит,

й збільшенням безробіття, особливо серед жінок, що породило відповідну пропозицію. Радянська влада вважала проституцію породженням і супутницею капіталізму, тому і пояснювала пониження її рівня після Жовтневої революції низкою причин, як то економічне розкріпачення трудящих, тобто «полное социальное раскрепощение женщины» та змінення форм шлюбу [1, залучення жінок до всіх видів праці, агітаційно-просвітницька робота, розвиток охорони материнства й дитинства, й, особливо тим, що було «резкое понижение спроса в силу экономического и политического террора, примененного против буржуазии» [1]. Але у документах, зокрема у наказі по міліції та карному розшуку УСРР за 1923 р., відзначається «колоссальное увеличение количества трудящихся женщин, занимающихся проституцией в качестве приработка» [1]. Тобто бачимо, що в проституцію було втягнуто широке коло жінок.

Разом зі збільшенням попиту на продажню любов, як пише А. Малахов, поступово відновлюється організаційна структура промислу, і з'являються «сводники, пособники и посредники, притоносодержатели», які й опікуються цим промислом [7]. Таким чином, ми бачимо, що на торгівлю тілом в УСРР, як і в радянській Росії, дивились як на щось рудиментарне, анахронічне, як на залишок гниючого капіталізму, який не властивий комуністичному устрою, з його «экономическим раскрепощением трудящихся».

Документи місцевих органів Катеринославської губернії, що зберігаються у ДАДО, показують, що для боротьби з проституцією радянська влада використовувала дуже широкі методи. Місцевим органам влади наказувалося вести боротьбу з проституцією не шляхом масових облав повій, а заходами усної та письмової агітації, вказуючи на шкідливість цього процесу та його наслідків – венеричні хвороби [2]. А їх збільшення відбувалося паралельно зі збільшенням проституції дуже стрімко [1; 2], і хворих повій наказувалося відправляти на лікування [2]. З документів, зокрема з наказу № 219 «для неуклонного исполнения по милиции и уголовному розыску Екатеринославской губернии» за 1923 р., або ж з наказу по міліції й карному розшуку УСРР від 5 листопада 1923 р. № 147, який має назву «О мероприятиях по борьбе с проституцией и организационных формах этой борьбы»

видно, що діяльність по присіканню проституції знаходилася, головню, в компетенції органів влади, тобто наркомату охорони здоров'я [1], міліції та карного розшуку [2], але до боротьби залучалися також і ради, як наприклад, сільрада села Чаплі Мануїловського (Карло-Марксівського) району Катеринославської губернії [3]. Їхня робота координувалася з «женотделами» й оформлялися, про що є свідчення в документах [1; 3].

Проституція набрала немалих масштабів на Катеринославщині, так у наказі «для неуклонного исполнения по милиции и уголовному розыску Екатеринославской губернии» за 1923 р., повідомляється, що упродовж останнього часу відбувається посилення проституції, особливо у великих містах, але боротьба з нею проводиться міліцією та розшуком «не достаточно энергично и неумело» [2]. Також в документах повідомляється, що торгівля тілом була розповсюджена в багатолюдних, масових місцях, таких як кафе, ресторани, готелі, чайні, трактири тощо [7; 1; 3], «где складывается благоприятная обстановка для вовлечения женщин в проституцию» [3], «где может быть разврат» [1]. Оскільки після революції офіційні будинки розпусти було заборонено й закрито, повії почали скупчуватись біля таких ось закладів: в ресторанах – для заможних клієнтів, в чайних – для бідних. Неофіційні притони існували, але їх було не так багато.

Цікаво, наприклад, порівняти такі факти: у дореволюційному Катеринославі, за даними на кінець XIX ст., існувало 10 будинків розпусти, де утримувалось від 50 до 150 повій [6]. Наприклад, один з таких будинків існував на сучасній вулиці Глінки [8]. Наприкінці XIX ст. проституція в Катеринославі набрала немалих масштабів, так за підрахунками місцевих «Ведомостей» останній займав у 1897 р. 3-є місце в Європі за ступенем захворювання у ньому на сифіліс після Лондона і Парижа. А у 1898 р. навіть довелося відкривати тимчасову лікарню для хворих сифілісом [6]. Тобто бачимо, що проституція як до революції, так і після впровадження нової економічної політики мала масовий характер і була дуже поширеною, хоча до революції вона була узаконена, а під час НЕПу – нелегальною.

Оскільки проституцію радянська влада вважала рудиментом капіталізму, то й не існувало такого окремого правопорушення, а жінок, які займалися торгівлею тілом розглядали в контек-

сті «паразитичної нетрудової» діяльності. Як говориться в наказі по міліції й карному розшуку УСРР від 5 листопада 1923 р. № 147, «борьба с проституцией при старой экономической политике рассматривалась как борьба с паразитическим нетрудовым элементом» [1]. Чи, наприклад, із «Тезисов по борьбе с проституцией», вироблених міжвідомчою комісією по боротьбі з проституцією, у статті 17 читаємо, що професійні проститутки повинні розглядатися як «общественные паразиты» й «дезертиры труда» й повинні нарівні з «остальными дезертирами привлекаться к ответственности на общих основаниях» [7]. Що, до речі, підтверджує існування проституції під час революції. За нової економічної політики ставлення до проституції не змінилось. Та хоча торгівля тілом і не підпадала під окрему статтю, законом передбачалася відповідальність за звідництво, притонуотримання, посібництво, а також вербування жінок для проституції. Так, за карним кодексом РРФСР, укладеним у 1922 р., а кодекс УСРР майже нічим не відрізнявся від нього, вищевказані правопорушення каралися за статтю 171, і за них передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі строком не нижче трьох років з конфіскацією всього або частини майна [7].

Для радянської влади проблема проституції стояла дуже гостро і влада докладала великих зусиль для боротьби з нею. Ця проблема була поставлена на державному рівні так, що при народному комісаріаті охорони здоров'я була створена центральна рада для боротьби із соціальними хворобами й проституцією. Нею розроблялися заходи, які повинні були здійснюватися спеціально організованими на місцях Губернськими радами для боротьби з венеризмом й проституцією. Серед заходів, розроблених центральною радою при наркомздраві були такі, як надання венерологічним поліклінікам характеру диспансерів, користуючись при цьому тісною співпрацею «женотделов», комсомольської організації, профорганізацій, бірж праці; вказівка місця проявляти особливу обережність при звільненні жінок при скороченні штатів; збільшення їхньої професійної кваліфікації шляхом бронювання за ними достатньої кількості кваліфікації, вакансій у школах профтехнічної освіти; боротьба за утримання жінок на виробництві і за підвищення оплати їхньої праці; участь у боротьбі із жіночою та дитячою безпритульністю; підсилення агітаційно-

просвітницької роботи щодо сутності проституції й пов'язаною з нею небезпекою; посилена боротьба із посередниками й посібниками проституції із залученням усіх засобів адміністративного й судового впливу [1].

Губернські ради скликали періодичні міжвідомчі наради за участю представників усіх відповідних відомств, організацій та господарчих органів: губвідділи, наросвіти, собези тощо. Губернські ради повинні були розробляти відносно місцевих умов усі питання організації, об'єднання й покращення справи боротьби з венеризмом й проституцією в губернії, виходячи з повідомлень, які надходили з народного комісаріату охорони здоров'я [1]; розробляти власні місцеві адміністративні розпорядження щодо боротьби з проституцією; розробляти заходи щодо повідомлення населення про сутність венеричних хвороб, про шляхи зараження ними та суспільні заходи особистої профілактики [1]. Також до їх компетенції входила організація та участь у періодичних обстеженнях фізичного стану населення. Начальникам кримінальної міліції наказувалося посилити нагляд за усіма місцями, як зазначалося в документі, «где может быть разврат», тобто за чайними, трактирами тощо [1]. Як бачимо, у період НЕПу боротьба з торгівлею тілом й викликаних нею венеричних хвороб стояла досить гостро, і заходи, які чинила влада, мали масовий і суспільний характер.

Надалі норми законодавства стають більш жорсткими, все частіше проституцією починають «цікавитись» та займатися органи ОДПУ-НКВС, і судові вироки стають все більш суворішими [7; 4; 5]. Так, уже на 1941 р. документальні справи фіксують те, що проституція пов'язується з карними злочинами [4; 5]. У цей час ми вже не зустрічаємо, як у середині 20-х рр., масову агітацію населення про небезпечність проституції, широких обстежень трудівників, ставлення до повій як до «общественных паразитов и дезертиров труда», які підлягають адміністративному покаранню, тут уже проституція – небезпечний злочин, документи щодо якої вже йдуть під грифом «совершенно секретно» [4; 5]. Наприклад, читаємо в директиві начальника міськвідділів НКВС міст Кривого Рога, Дніпродзержинська, Нікополя, Павлограда й Новомосковська за 1941 р. про те, що починає активізуватися «уголовный элемент» – «при наличии пособничества или пря-

мого участия в совершении уголовных преступлений – лиц занимающихся проституцией» [4]. Тобто бачимо наскільки серйозно розглядається торгівля тілом, цьому явищу надається особливе значення і «в целях нанесения удара и пресечения роста преступности» пропонується підсилити роботу для боротьби з проституцією. З цього чітко видно наскільки суворішає законодавство по відношенню до проституції: на неї пропонується завести літерну справу, всіх проституток взяти на облік й на кожну облікову повію або притон завести облікову справу. Також завести агентуру із середовища проституток, роботу яких направити на вияв й «разработку» повій, притонів, осіб проституток, пов'язаних з «уголовниками других преступных категорий» і, навіть, застосовувати репресії до проституток, при підтвердженні цих даних [4].

Оскільки проституція вже була під уважним контролем органів НКВС, то і про повій, що приїжджали з інших місцевостей Дніпропетровської області у м. Дніпропетровськ, особливо, як вказано в документі, з Дніпродзержинська й Новомосковська, треба було обов'язково повідомляти обласні органи міліції [4]. Документи зазначають, що притони знаходились на квартирах, де відбувалися «пьянки с преступным элементом и проститутками» [5].

Уявлення про соціальний склад повій на Дніпропетровщині у передвоєнний час ми можемо отримати з директиви відділу Карного розшуку Управління НКВС, до якої додано список осіб, яких потрібно виселити в адміністративному порядку, за 1941 р. На жаль, відсутні подібні документи за 20-ті роки, щоб порівняти соціальний склад проституток періоду НЕПу і передвоєнного часу, проте, якщо вірити загальним дослідженням, то до революції це були, в основному, вихідці із села, а після неї – працівники численних радянських установ [7], а також, можливо, безробітні жінки. Але на 1941 р., судячи з директиви, ситуація вже змінилася.

Так, усі жінки, про яких йдеться в директиві (шість осіб) проживали у м. Павлограді, або біля нього, з них, троє (Є. К. Єзерська, А. В. Подставкіна, Є. М. Рогачова) ніде не працювали, а ще троє (А. Балас, Є. Д. Золотенька, О. В. Солод) працювали на малокваліфікованій роботі (відповідно прибиральниця, контролер, робітниця). Та двоє з них (Є. Д. Золотенька, Є. М. Рогачова) вже мали судимості перед тим, відповідно, за кражу і квартиру кра-

діжку, а ще одна (А. Балас) мала перед тим аж дванадцять реєстрацій як кишенькова злодійка. За національним складом четверо з них були українками, одна – росіянка (Є. К. Єзерська) і одна – єврейка (Є. М. Рогачова). Майже для всіх них, судячи з директиви, характерний зв'язок з «уголовно-преступним елементом» [5]. Таким чином, бачимо, що це вже не просто жінки, які займаються проституцією для «приработка», і вже не «паразитический нетрудовой элемент», до якого застосовуються адміністративні заходи, і проститутки вже не «працівники численних радянських установ». Вони розцінюються владою як небезпечні злочинці, які «ведут преступный образ жизни», тісно пов'язані з «уголовно-преступным элементом», безробітні, або, які працюють на мало-кваліфікованій роботі.

Таким чином, ми бачимо, що проституція на Катеринославщині-Дніпропетровщині набрала великих масштабів під час НЕПу, і місцева влада докладала великих зусиль для боротьби із цим явищем. Після згорання нової економічної політики і з настанням сталінського терору проституція значно зменшується, але не зникає, а відходить у «підпілля» і з погляду влади стає небезпечним злочином.

Бібліографічні посилання

1. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 59, оп. 1, спр. 9, арк. 296–297. – Далі: ДАДО.
2. ДАДО. – Ф. 59, оп. 1, спр. 9, арк. 255.
3. ДАДО. – Ф. 465, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
4. ДАДО. – Ф.р-2643, оп. 1, спр. 220, арк. 118.
5. ДАДО. – Ф.р-2643, оп. 1, спр. 220, арк. 136–138.
6. *Історія міста Дніпропетровська* / за наук. ред. А. Г. Болебруха. – Д.,
7. *Малахов А. Три века российской проституции* / А. Малахов // www.aferizm.ru/history/his_3_veka_rus_prost.htm.
8. По количеству публичных домов мы были впереди Москвы // www.gorod.dp.ua

Надійшла до редколегії 19.11.09